

УДК 159.9:364.65-056.34

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-9\(55\)-1670-1681](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-9(55)-1670-1681)

Шевчук Вікторія Валентинівна кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології та педагогіки, Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», м. Полтава, <https://orcid.org/0000-0001-7101-7617>

ПІДТРИМКА СІМЕЙ ДІТЕЙ ІЗ МЕНТАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ СІМЕЙНОЦЕНТРОВАНОГО ПІДХОДУ

Анотація. У статті розглядається проблема підтримки родин, які виховують дітей із психічними порушеннями, крізь призму сімейноцентрованого підходу. Наголошується, що такі сім'ї належать до соціально вразливих груп, оскільки поєднання економічних труднощів, психологічного виснаження, стигматизації та обмеженого доступу до соціальних ресурсів суттєво ускладнює їхню інтеграцію у суспільне середовище. У роботі здійснено аналіз наукових джерел українських і зарубіжних дослідників, у яких висвітлюються специфічні проблеми родин: від професійної та економічної дезадаптації до порушень внутрішньосімейних стосунків і зростання рівня стресу. Окреслено бар'єри культурної, освітньої та нормативної інтеграції, що стають додатковими чинниками соціальної ізоляції. Автори підкреслюють, що традиційна дитиноцентрична модель соціальної роботи, зорієнтована на реабілітацію та розвиток дитини, не враховує потреби родини як цілісної системи. Натомість сімейноцентроване бачення дозволяє поєднати індивідуальну допомогу дитині з комплексною підтримкою батьків і близького оточення. Запропоновано розглядати соціальну роботу у форматі багаторівневих інтервенцій, що охоплюють консультивання, організацію груп взаємопідтримки, правовий і інформаційний супровід, розвиток мережі інклюзивних послуг. У статті обґрунтовано необхідність поєднання системного підходу та міждисциплінарної взаємодії фахівців, що сприятиме підвищенню адаптаційного потенціалу родин і їхній ефективній інтеграції у суспільство.

Ключові слова: сімейноцентрований підхід, соціальна підтримка, сім'ї з дітьми з психічними порушеннями, соціальна інтеграція, адаптація, інклюзія.

Shevchuk Viktoriia Valentynivna Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of the Department of Psychology and Pedagogy of the Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic National University, Poltava, <https://orcid.org/0000-0001-7101-7617>

SUPPORTING FAMILIES OF CHILDREN WITH MENTAL DISORDERS THROUGH A FAMILY-CENTERED APPROACH

Abstract. The article examines the problem of supporting families raising children with mental disorders through the prism of a family-centered approach. It is emphasized that such families belong to socially vulnerable groups, since the combination of economic difficulties, psychological exhaustion, stigmatization and limited access to social resources significantly complicates their integration into the social environment. The paper analyzes scientific sources of Ukrainian and foreign researchers, which highlight specific problems of families: from professional and economic maladjustment to disruptions in intra-family relations and increased stress levels. The barriers of cultural, educational and normative integration are outlined, which become additional factors of social isolation. The authors emphasize that the traditional child-centered model of social work, focused on the rehabilitation and development of the child, does not take into account the needs of the family as a holistic system. Instead, a family-centered vision allows you to combine individual assistance to the child with comprehensive support for parents and close surroundings. It is proposed to consider social work in the format of multi-level interventions, covering counseling, organization of mutual support groups, legal and information support, and development of a network of inclusive services. The article substantiates the need to combine a systemic approach and interdisciplinary interaction of specialists, which will contribute to increasing the adaptive potential of families and their effective integration into society.

Keywords: family-centered approach, social support, families with children with mental disorders, social integration, adaptation, inclusion.

Постановка проблеми. Сучасна система соціальної роботи має одне з ключових завдань — забезпечення включення різних категорій населення в суспільні процеси, які розгортаються у зовнішньому макросередовищі. Йдеться про створення таких умов, за яких кожна соціальна група мала б змогу брати активну участь у соціальних відносинах і реалізовувати власний потенціал. Водночас не всі групи населення мають однакові можливості для інтеграції у суспільство. Певні категорії осіб через об'єктивні чи суб'єктивні чинники втрачають здатність до ефективної соціальної взаємодії, знижують рівень своєї мобільності, а інколи й опиняються у стані соціальної ізоляції.

До таких вразливих груп, як засвідчують результати численних досліджень [1; 2; 6], належать родини, які виховують дітей із ментальними порушеннями. Під цим поняттям розуміють порушення психічного розвитку, що безпосередньо впливають на інтелектуальну сферу дитини, її емоційно-вольові механізми, мотивацію та здатність до соціальної взаємодії. Наслідком таких порушень є суттєве ускладнення інтеграції особи у суспільство, що, своєю чергою, впливає і на життєдіяльність усієї родини. Тобто труднощі дитини стають викликами для

батьків і найближчого соціального оточення, формуючи нові потреби та запити до системи соціальної підтримки.

Сім'ї, у яких зростають діти з ментальними розладами, часто опиняються у ситуації, коли їхні власні можливості для інтеграції у соціальне середовище виявляються обмеженими. Це стосується як економічної активності, так і участі у культурному та громадському житті. Через підвищене навантаження, психологічний тиск, необхідність постійного догляду та захисту дитини родини втрачають ресурси для самостійної адаптації та потребують допомоги ззовні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі, зокрема у працях О. Романчука [5], описано низку етапів, через які проходять родини, виховуючи дітей із порушеннями психофізичного розвитку. Ці етапи безпосередньо впливають на рівень соціальної інтеграції чи, навпаки, дезінтеграції як окремих членів сім'ї, так і родини загалом. Дослідники Ю. Возна [1], О. Казачінер [2], О. Ковальов [3], Л. Коробка [4], Т. Кучма [5], Т. Семігіна [6], О. Царьков [6] пропонують розглядати такі сім'ї у двох різних вимірах. З одного боку, вони є активними учасниками процесу реабілітації дитини, де провідною є дитиноцентрична модель, зорієнтована на забезпечення комплексної допомоги й соціальної адаптації дитини. З іншого боку, сім'ї розглядаються як специфічний соціальний феномен: вони самі потребують підтримки, оскільки перебувають в особливому соціальному стані. У цьому випадку провідною є сімейноцентрична модель, яка акцентує на реабілітації та адаптації всієї родини, а не лише дитини. Власне, саме другий підхід знаходить дедалі ширше застосування у практиці зарубіжної соціальної роботи.

У нашому дослідженні, що спирається на ґрунтовний теоретичний аналіз, було поставлено за мету висвітлити специфіку соціальної підтримки родин, які виховують дітей із ментальними порушеннями. Особлива увага приділялася узагальненню тих соціальних проблем, з якими стикаються такі родини. До них належать не лише труднощі інтеграції самої дитини у суспільство, але й проблеми економічної нестабільності, психологічного виснаження, браку соціальної підтримки, а також стигматизації та дискримінації з боку оточення. У роботі було окреслено й основні бар'єри, які заважають адаптації родини до нових умов, зумовлених появою у сім'ї дитини з ментальними особливостями. На цій основі визначено потенційні напрями втручання соціальних працівників у межах сімейноцентричної моделі підтримки, зокрема індивідуальне консультування, організацію груп взаємопідтримки, розвиток мережі соціальних послуг та забезпечення комплексного підходу до реабілітації.

Методологічну основу дослідження становив аналіз наукової літератури, здійснений за допомогою пошуку у базі Google Scholar із використанням ключових слів «mental disorders», «parents», «children with intellectual problems», «social integration». У результаті пошуку було відібрано понад дві тисячі публікацій, присвячених проблемам сімей, у яких виховуються діти з порушеннями розвитку, а також практиці соціальної роботи з ними. Для поглибленого аналізу

було обрано 38 праць, до яких існував повнотекстовий доступ. Використані загальнонаукові методи — аналіз, синтез, узагальнення — дали змогу систематизувати існуючі наукові підходи, виявити ключові проблеми й окреслити перспективні напрями соціальної підтримки сімей, що виховують дітей із ментальними порушеннями.

Мета статті. Для глибшого розуміння причин дезінтеграції сімей, у яких виховуються діти з ментальними порушеннями, необхідно уважно проаналізувати коло соціальних і психологічних проблем, із якими вони зіштовхуються у повсякденному житті.

Виклад основного матеріалу. Дослідниця О. Казачінер [2, с. 16] акцентує увагу на тому, що такі родини переживають сукупність серйозних труднощів, які суттєво впливають на їхній психоемоційний стан, соціальну активність та адаптаційні можливості. У її працях підкреслюється, що батьки часто стикаються з неприйняттям власної життєвої ситуації, що провокує внутрішньосімейні конфлікти, погіршення емоційного клімату, дисгармонію у стосунках між подружжям і з іншими членами родини. Додатково виникають проблеми, пов'язані з використанням неадекватних стилів виховання, що можуть виявлятися у надмірному контролі, емоційному відстороненні або навіть звинуваченні дитини у сформованих обставинах. У багатьох випадках члени родини відчувають почуття провини, «фальшивого» сорому, формують комплекс жертви, що підсилює відчуття ізольованості та «інакшості».

Подібну позицію розвивають Н. Майструк та А. Лучаківська [3, с. 352], які доводять, що хвороба дитини істотно визначає психологічний мікроклімат у сім'ї. Наявність особливих потреб у дитини часто призводить до виникнення у батьків хронічного стресу, депресивних станів, астеничних проявів і навіть психосоматичних порушень. У цьому контексті родини мають підвищену потребу в інформаційній, правовій і соціальній підтримці. Водночас, як зазначає Л. Коробка [4, с. 73], до труднощів родини додається протиріччя між її власними уявленнями про необхідні зусилля для виховання й реабілітації дитини та громадською думкою, яка далеко не завжди буває об'єктивною чи толерантною. Це створює додатковий психологічний тиск на батьків, які змушені не лише боротися з об'єктивними проблемами догляду та розвитку дитини, а й відстоювати свої дії перед соціальним оточенням.

Н. Коваленко [3, с. 351] наголошує, що родини в таких умовах особливо гостро потребують достовірної інформації, надійних соціальних ресурсів і допомоги фахівців. Брак соціальної підтримки посилює уразливість родини й обмежує її адаптаційні можливості, що підтверджується також у працях Н. Олексюк [5, с. 75], де доводиться, що відсутність зовнішньої допомоги істотно впливає на здатність сімей інтегруватися в соціальне середовище.

На значущості пролонгованого стресу акцентує Т. Кучма [5, с. 77], пояснюючи його як наслідок поєднання об'єктивних і суб'єктивних факторів. Йдеться не лише про щоденні труднощі догляду, а й про внутрішнє сприйняття

сім'єю власної ситуації, що часто ускладнює психологічну та соціальну адаптацію.

Специфічні риси набувають і дитячо-батьківські стосунки. Дослідження Т. Висотіної [1, с. 70] показують, що ставлення матерів до дітей із атипичним аутизмом зазвичай відзначається амбівалентністю: поряд із проявами прийняття та турботи можуть існувати епізоди емоційного відкидання. Батьки-чоловіки, своєю чергою, частіше демонструють дистанціювання від виховного процесу й емоційне неприйняття, що ускладнює гармонійний розвиток дитини та створює додаткові труднощі для матері. Додатково варто зазначити, що у більшості родин рівень тривожності батьків залишається підвищеним, що пов'язане як із станом здоров'я дитини, так і з економічними проблемами, зокрема фінансовою нестабільністю та високими витратами на лікування й догляд.

Аналіз вітчизняних і зарубіжних досліджень свідчить, що члени сімей, які виховують дітей із ментальними порушеннями, стикаються з комплексними труднощами у різних сферах життя — трудовій, економічній, соціальній, культурній, освітній та нормативно-правовій.

Професійна інтеграція. Догляд за дитиною, яка має ментальні порушення, вимагає постійної присутності дорослого, адже така дитина часто не є автономною, має труднощі у сфері самообслуговування, прийняття логічних рішень та виконання повсякденних дій. У результаті один із батьків (здебільшого мати) вимушений залишити професійну діяльність, що призводить до переривання кар'єри, втрати трудових навичок і, зрештою, до зниження економічної спроможності сім'ї. Навіть коли з'являється можливість повернутися до роботи, батьки часто уникають цього через емоційне вигорання чи брак мотивації. Така ситуація підсилює гендерну нерівність, адже саме жінки найчастіше беруть на себе основний тягар догляду, що підтверджують результати досліджень О. Виноградової [3, с. 359].

Соціальна інтеграція. Особливу проблему становлять соціальні настанови й стереотипи, сформовані під впливом дефіцитарних і патерналістичних підходів у медицині, психології та соціальній роботі. Суспільство схильне розглядати людей із ментальними порушеннями та їхні родини крізь призму «інакшості». Це породжує різноманітні форми ставлення — від відверто негативних (агресія, злість, роздратування), через нейтральні (ігнорування, уникнення), до умовно позитивних (співчуття, бажання допомогти). У будь-якому разі такі реакції рідко забезпечують реальне включення сім'ї у соціальні процеси: інтеграція має радше формальний характер, що посилює ізоляцію родини.

Таким чином, дезінтеграція сімей, які виховують дітей із ментальними порушеннями, зумовлена сукупністю факторів — від внутрішньосімейних психологічних проблем до структурних бар'єрів соціального середовища. Вирішення цих проблем потребує системної соціальної підтримки, яка базуватиметься на сімейноцентричному підході, забезпечуючи не лише допомогу дитині, а й підвищення адаптаційних можливостей усієї родини.

Культурна інтеграція. Однією з важливих сфер, у якій сім'ї, що виховують дітей із ментальними порушеннями, зіштовхуються з труднощами, є культурна інтеграція. Проблеми виникають насамперед через панівні у суспільстві культурні установки, які визначають ставлення до осіб з особливими потребами. У більшості випадків ці установки зумовлюють певну соціальну дистанцію, що сприяє ізоляції родини від громадського життя. Часто сім'ї, через поєднання об'єктивних (відсутність необхідних умов для участі у заходах, брак ресурсів) та суб'єктивних (страх осуду, відчуття «інакшості») причин, не долучаються до культурних подій, що організовуються в громаді. Як наслідок, вони втрачають можливість задовольняти потреби вищого рівня – у самореалізації, духовному розвитку, повноцінному відпочинку та міжособистісному спілкуванні. Це посилює відчуття соціальної ізоляції та формує бар'єри для культурного включення.

Нормативна інтеграція. Наявність у дитини ментальних порушень змінює не лише повсякденний ритм життя родини, а й безпосередньо впливає на її соціально-правовий статус. У випадку офіційного встановлення інвалідності дитині члени сім'ї автоматично набувають нового правового статусу, який передбачає певний обсяг прав, гарантій та одночасно – обов'язків. Проте далеко не завжди батьки погоджуються з тими нормативними рамками, у які вони потрапляють, і не завжди можуть адаптуватися до них. Нерідко такий процес супроводжується внутрішніми переживаннями, занепокоєнням, а також формуванням негативних почуттів, серед яких домінують сором, образа та відчуття провини. Це поглиблює психологічний тиск на сім'ю й ускладнює процес прийняття власної соціальної ролі [6, с. 10].

Економічна інтеграція. Фінансовий аспект життя таких родин також зазнає значних змін. Через необхідність постійного догляду за дитиною один із батьків змушений залишити професійну діяльність, що суттєво знижує рівень матеріального забезпечення сім'ї. Додатково ситуація ускладнюється високими витратами на медичні послуги, реабілітаційні заходи, корекційно-розвивальні програми та освітні потреби дитини. Усе це призводить до значного навантаження на сімейний бюджет, а іноді й до фінансової нестабільності. У деяких випадках родини вимушені брати позики у знайомих чи звертатися по матеріальну допомогу, що формує відчуття залежності та підсилює стрес. Таким чином, економічні труднощі стають ще одним вагомим чинником, що обмежує соціальну інтеграцію родин.

Освітня інтеграція. Останніми роками в Україні здійснюється поступовий перехід до інклюзивної моделі освіти, що є важливим кроком у створенні сприятливого середовища для дітей із ментальними порушеннями. Проте впровадження інклюзії все ще супроводжується низкою проблем. Серед них – недостатня кількість закладів освіти в громадах, їхня переповненість, а також невідповідність навчальних програм специфічним потребам дітей із ментальними порушеннями. Унаслідок цього освітня інтеграція має фрагмен-

тарний характер і не завжди гарантує доступ до якісного навчання. Це, своєю чергою, позначається на можливостях розвитку дитини та на адаптаційних ресурсах сім'ї загалом.

Згідно з дослідженнями Н. Петрашевської [7, с. 87], на перешкоді повноцінній соціальній інтеграції родин в Україні стоїть низка чинників. По-перше, це низька поінформованість суспільства, що часто породжує упередження, нерозуміння або навіть агресивне ставлення до сімей, які виховують дітей із особливими потребами, не лише з боку сторонніх людей, але й з боку фахівців та навіть родичів. По-друге, значна частина інфраструктури, зокрема медичні, освітні та культурні заклади, лишається неадаптованою до потреб дітей із ментальними порушеннями, що ускладнює доступ до послуг і обмежує соціальні контакти. По-третє, певні особливості розвитку самих дітей, зокрема проблеми мовлення чи комунікації, створюють додаткові бар'єри у взаємодії та звужують можливості соціалізації.

Таким чином, культурні, нормативні, економічні та освітні чинники формують багаторівневу систему бар'єрів, що ускладнюють інтеграцію сімей із дітьми, які мають ментальні порушення. Для їх подолання необхідні комплексні заходи, спрямовані не лише на забезпечення базових потреб, а й на зміну соціальних установок, розвиток інклюзивних практик та створення умов для повноцінної участі таких родин у житті громади.

Вітчизняна дослідниця О. Оксенюк [7, с. 74] акцентує увагу на тому, що сім'ї, які виховують дітей із ментальними порушеннями, майже завжди стикаються з рядом труднощів, котрі потребують цілеспрямованої соціальної підтримки. За її твердженням, допомога має полягати не лише у наданні матеріальних чи консультативних послуг, а й у сприянні процесам соціальної адаптації та подальшої інтеграції родин у суспільство.

Адаптація сім'ї до нової соціальної дійсності відбувається крізь призму захворювання дитини та потребує формування нових механізмів пристосування. Вона включає переоцінку життєвої ситуації та розвиток адаптивних навичок, що в перспективі дають змогу створювати дієві копінг-стратегії [2, с. 17]. Як засвідчують емпіричні дослідження [16], саме конструктивний копінг, який ґрунтується на емоційному контролі, саморегуляції та здатності до самомотивації, є ключем до психологічної стабільності сім'ї. Доведено також тісний зв'язок між соціальною компетентністю та задоволеністю життям: матері, які здатні вчасно звертатися по соціальну підтримку, мають вищі шанси на успішне подолання стресових ситуацій і збереження внутрішньої рівноваги.

У зарубіжних наукових студіях особливе місце посідає модель подвійної адаптації (АВСХ), запропонована МакКубеном і Паттерсоном [3, с. 360]. Згідно з нею, соціально-психологічну адаптацію батьків дітей із порушеннями розвитку слід розглядати через чотири взаємопов'язані компоненти:

1. стресор та труднощі, що виникають унаслідок його впливу на життєдіяльність родини;

2. ресурси та можливості сім'ї для подолання цих труднощів;
3. оцінка соціальної ситуації та способи її інтерпретації;
4. результат адаптивного процесу.

Важливо, що дослідники розуміють під стресором не лише сам факт наявності дитини з порушеннями, а й характер захворювання, специфіку його симптомів, рівень функціональної самостійності дитини та загальний вплив на систему сімейних відносин. Водночас кінцевий результат адаптації визначається не самим стресором, а передусім тим, як саме члени родини оцінюють ситуацію та які стратегії обирають для її подолання.

Аналіз вітчизняних і зарубіжних наукових праць свідчить, що саме сім'я виступає основним осередком соціальної адаптації. З одного боку, вона не завжди має ресурси й внутрішню готовність до повноцінної інтеграції в систему соціальних зв'язків; з іншого – виконує функцію посередника між дитиною та зовнішнім світом. У цьому контексті важливим чинником виступає «вектор» оцінки дійсності: якщо він позитивний, сім'я обирає продуктивні стратегії подолання труднощів, якщо ж нейтральний або негативний – процес адаптації стає малоефективним.

У науковій літературі можна виокремити два основні підходи до розуміння адаптації сімей, які виховують дітей із ментальними порушеннями:

- **Адаптація як пристосування до умов соціальної дійсності.** У цьому випадку сім'я намагається узгодити власні потреби з вимогами середовища, змінюючи внутрішні установки та приймаючи нові соціальні правила.

- **Адаптація як ініціювання змін у середовищі.** Тут родина виступає активним суб'єктом соціальних процесів, намагаючись трансформувати умови під власні потреби через взаємодію з інституціями, громадами та фахівцями.

Таким чином, інтеграція родини можлива лише у випадку взаємного процесу: не лише сім'я має пристосовуватися до змінених обставин, а й суспільство повинно адаптувати власні ресурси під потреби таких родин.

Окремо заслуговує на увагу амбівалентність впливу виховання дитини з ментальними порушеннями на розвиток сімейної системи. Поряд із труднощами, пов'язаними зі стресом, втратою соціальних зв'язків чи економічними проблемами, низка досліджень виявила й позитивні трансформації. Так, Т. Стентон і Х. Бессер [8, с. 40] підкреслюють, що досвід виховання дитини з порушеннями може стати ресурсом особистісного та сімейного зростання. У їхньому якісному дослідженні батьки відзначали:

- зміцнення подружніх відносин і зростання рівня взаємної підтримки;
- підвищення батьківської залученості у виховання та розвиток дитини;
- розширення кола соціальних контактів та формування нових мереж підтримки;
- переоцінку цінностей та духовне збагачення;
- зростання рівня згуртованості сім'ї та її внутрішньої толерантності;
- особистісний розвиток кожного з членів родини;

- позитивний вплив на найближче соціальне оточення;
- можливість зустрічатися та співпрацювати з фахівцями високого рівня.

Ці результати демонструють, що ситуація виховання дитини з особливими потребами не є однозначно негативною. Вона має багатогранний характер і може стати як джерелом дезадаптації, так і підґрунтям для особистісного та сімейного зростання.

Отже, соціальна адаптація та інтеграція сімей, які виховують дітей із ментальними порушеннями, розгортаються як складний і суперечливий процес. Він включає як необхідність подолання стресових ситуацій і зовнішніх бар'єрів, так і можливість формування нових моделей взаємодії, розширення соціальних контактів і переоцінки життєвих цінностей. Водночас його успіх залежить не лише від внутрішніх ресурсів родини, а й від рівня готовності суспільства створювати умови для повноцінної інтеграції та підтримки таких сімей.

У сучасній науковій літературі соціальна інтеграція сімей, що виховують дітей із ментальними порушеннями, розглядається у двох вимірах – вузькому та широкому. У вузькому сенсі вона означає включеність родини у суспільне життя, участь у соціальних зв'язках, подіях та інституційних процесах громади. У широкому ж значенні соціальна інтеграція постає як багатовимірний, динамічний і принципово діалогічний процес, у межах якого всі члени суспільства взаємодіють задля підтримки безпечних, стабільних і справедливих відносин. Вона має на меті не лише подолання відчуження, соціальної фрагментації чи поляризації, а й створення умов для співпраці, довіри й солідарності, що згодом сприяє розвитку згуртованості у громаді [3, с. 356].

Українські дослідники підкреслюють, що ключова роль у цьому процесі належить соціальним працівникам. Їхнє завдання полягає не лише у наданні базової підтримки, а й у сприянні формуванню в сім'ї конструктивних взаємин. Завдяки цьому родина може стати організатором власного розвитку й більш ефективно забезпечувати потреби дитини з ментальними порушеннями. Соціальні фахівці мають допомагати батькам орієнтуватися у спектрі можливостей: від участі в діяльності батьківських громадських організацій до співпраці з альтернативними спеціалізованими закладами, що здатні надати як консультаційну, так і практичну допомогу [7, с. 69].

У сучасному розумінні соціальна інтеграція передбачає застосування системного підходу. Відповідно до положень Закону України «Про соціальні послуги», послуги соціальної адаптації та інтеграції/реінтеграції відносяться до комплексних, що вимагає командної роботи та міждисциплінарної взаємодії. Досвід дослідників і практиків демонструє, що саме сімейноцентрична модель забезпечує найбільш ефективний підхід, оскільки вона орієнтована на комплексність і врахування унікальних потреб конкретної родини.

Зміст роботи соціальних працівників у такій моделі можна розкрити у кількох ключових напрямках:

1. Аналіз і переоцінка життєвої ситуації. Родина має навчитися об'єктивно описувати власне становище, визначати, що саме заважає досягти бажаного результату, та формувати бачення того, до чого вона прагне.

2. **Виявлення проблем і планування шляхів їх подолання.** Соціальні фахівці допомагають вибудовувати чітку ієрархію труднощів, розмежовувати пріоритетні та другорядні завдання. Побудова індивідуального плану дає змогу рухатися від простих рішень до складніших, що формує у членів сім'ї відчуття поступового прогресу.

3. **Мотивація та стимулювання активності.** Численні дослідження [5] свідчать, що психологічний стан батьків дітей із ментальними порушеннями часто позначений песимізмом, втратою ініціативності та низькою вірою у позитивні зміни. Тому робота соціальних фахівців повинна містити мотиваційний компонент, що сприятиме активізації членів сім'ї й формуванню готовності до дій.

4. **Соціальний захист та побутова підтримка.** Із набуттям нового статусу сім'я не завжди усвідомлює свої права та можливості. Соціальні працівники покликані пояснювати спектр доступних послуг (денний догляд, супровід під час інклюзивного навчання, побутова допомога тощо). Водночас, через високе навантаження на батьків, особливо тих, хто здійснює щоденний догляд, часто виникає потреба у підтримці навіть у повсякденних справах, що теж може забезпечуватися в межах соціальних послуг.

5. **Посередництво та комунікація із соціальними інститутами.** Соціальні працівники виконують роль медіаторів, допомагаючи родинам взаємодіяти з установами охорони здоров'я, освіти, дозвілля та іншими організаціями. Системність у наданні допомоги полягає у створенні цілісної мережі підтримки, що інтегрує зусилля різних інституцій і забезпечує ефективніше використання ресурсів.

6. **Комплексна підтримка на різних рівнях.** Це охоплює соціальну, психологічну, інформаційну та правову допомогу. На кожному етапі інтеграції родина повинна мати доступ до різних форм підтримки: від консультування і психологічної допомоги до захисту правових інтересів.

Таким чином, соціальна інтеграція виступає не лише як процес включення сім'ї у суспільне життя, але і як розгортання цілісної системи підтримки, спрямованої на підвищення якості життя всіх її членів.

Висновки. Сім'ї, де виховуються діти з ментальними порушеннями, є соціальною групою з вираженими ознаками вразливості. Вони часто переживають психологічні труднощі, стикаються з економічними та соціальними проблемами, що негативно позначається на процесі їх адаптації до соціального середовища. Виховання дитини з особливими потребами впливає на емоційний стан батьків, їх соціальні ролі та можливості, а також на ступінь інтегрованості в систему суспільних відносин.

Включення таких родин у суспільне середовище супроводжується низкою викликів – від економічних і трудових до культурних, нормативних та освітніх. Кожен із цих напрямів інтеграції має власні бар'єри, подолання яких можливе лише за умови цілеспрямованої роботи соціальних інституцій.

Результати аналізу підкреслюють необхідність забезпечення комплексності соціальних послуг, орієнтованих як на потреби дитини, так і на потреби всієї сім'ї. При цьому особливого значення набуває активізація ресурсів самої родини, адже її участь у процесі інтеграції є визначальною.

Розвиток сімейноорієнтованої моделі соціальної роботи повинен ґрунтуватися на системному вивченні наявних послуг і на їх адаптації до специфічних потреб сімей, де виховуються діти з ментальними порушеннями. Лише за такої умови можна забезпечити повноцінну інтеграцію родини у соціальне середовище, сприяти її стійкому функціонуванню та гармонійному розвитку всіх її членів.

Література

1. Возна Ю. Зміст поняття «сім'я з дітьми з функціональними обмеженнями» у контексті соціальної інтеграції дитини-інваліда у сучасне суспільство. *Молодь і ринок*, 2016. №9(140). С. 67-72.
2. Казачінер О. С. Проблеми сімей, які виховують дитину з особливими освітніми потребами. *Modern approaches to the introduction of science into practice. Abstracts of X International Scientific and Practical Conference*. San Francisco: International Science Group, 2020. С. 15-17.
3. Ковальова О.В., Варіна Г.Б. Концептуалізація сімейноцентрованого підходу в процесі розвитку адаптивних ресурсів батьків, які виховують дітей з особливими потребами. *Topical Issues of Society Development in the Turbulence Conditions: Conference Proceedings of the International Scientific Online Conference*. Bratislava, 2020. С. 351-360.
4. Коробка Л. М. Психологічне здоров'я сім'ї як ресурс розвитку дитини з особливими потребами. *Сімейна політика в Україні: проблеми і перспективи розвитку: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (04 квітня 2018 р., м. Київ)*. Київ: Інститут соціальної і політичної психології НАПН України. 2018. С.72-76.
5. Кучма Т. Особливості пролонгованого стресу в сім'ях з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку. *Психологія і особистість*. 2021. №1. С. 72-83.
6. Семигіна Т. Сімейноцентричний підхід до підтримки родин, які виховують дітей з ментальними порушеннями. *Репрезентація освітніх досягнень, мас-медіа та роль філології у сучасній системі наук : колективна наукова монографія. Вид. 2*. Вінниця : European Scientific Platform, 2021–2022. С. 2-13.
7. Царькова О.В. Концептуалізація системи сімейно-орієнтованого психолого-педагогічного супроводу родини, яка виховує дитину з особливими потребами. Мелітополь: Люкс. 2019. 124 с.
8. Yu Y., McGrew J. H., Rand K. L., & Mosher C. E. Using a model of family adaptation to examine outcomes of caregivers of individuals with autism spectrum disorder transitioning into adulthood. *Research in Autism Spectrum Disorders*. 2018. № 54. С. 37-50.

References

1. Vozna, Yu. (2016). Zmist poniattia «sim'ia z ditmy z funktsionalnymy обмеzhenniamy» u konteksti sotsialnoi intehratsii dytyny-invalida u suchasne suspilstvo [The content of the concept "family with children with functional limitations" in the context of social integration of a disabled child into modern society]. *Molod i rynek*, №9(140), P. 67–72. [in Ukrainian].
2. Kazachiner, O. S. (2020). Problemy simey, yaki vykhovuiut dytynu z osoblyvymy osvithnimy potrebamy [Problems of families raising a child with special educational needs]. In *Modern approaches to the introduction of science into practice: Abstracts of the X International Scientific and Practical Conference* (pp. 15–17) [in Ukrainian]

3. Kovalova, O. V., & Varina, H. B. (2020). Kontseptualizatsiia simeinotsentrovanooho pidkходу v protsesi rozvytku adaptyvnykh resursiv batkiv, yaki vykhovuiut ditei z osoblyvymy potrebamy [Conceptualization of the family-centered approach in the process of developing adaptive resources of parents raising children with special needs]. In *Topical Issues of Society Development in the Turbulence Conditions: Conference Proceedings of the International Scientific Online Conference* (pp. 351–360) [in Ukrainian].

4. Korobka, L. M. (2018). Psykholohichne zdorovia sim'i yak resurs rozvytku dytyny z osoblyvymy potrebamy [Psychological health of the family as a resource for the development of a child with special needs]. In *Simeina polityka v Ukraini: problemy i perspektyvy rozvytku: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (April 4, 2018, Kyiv)* (pp. 72–76). Kyiv: Institute of Social and Political Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine [in Ukrainian].

5. Kuchma, T. (2021). Osoblyvosti prolonhovanoho stresu v sim'iakh z ditmy z porushenniamy psykho-fizychnoho rozvytku [Features of prolonged stress in families with children with psychophysical developmental disorders]. *Psykhohiia i osobystist*, (1), P. 72–83 [in Ukrainian].

6. Semihina, T. (2021–2022). Simeinotsentrovanyi pidkhid do pidtrymky rodyn, yaki vykhovuiut ditei z mentalnymy porushenniamy [Family-centered approach to supporting families raising children with mental disorders]. In *Reprezentatsiia osvityk dosiahnen, mas-media ta rol filolohii u suchasni systemi nauk: kolektyvna naukova monohrafiia*. Vinnytsia: European Scientific Platform. P.2-13. [in Ukrainian].

7. Tsarkova, O. V. (2019). Kontseptualizatsiia systemy simeino-orientovanoho psykholohho-pedahohichnoho suprovodu rodyny, yaka vykhovuie dytynu z osoblyvymy potrebamy [Conceptualization of the system of family-oriented psychological and pedagogical support for families raising children with special needs]. Melitopol: Luks. 124 p. [in Ukrainian].

8. Yu Y., McGrew J. H., Rand K. L., & Mosher C. E. Using a model of family adaptation to examine outcomes of caregivers of individuals with autism spectrum disorder transitioning into adulthood. *Research in Autism Spectrum Disorders*. 2018. № 54. P. 37-50.